

de milieuer i London, hvor firmaet virkede, havnen, børsen, banken og kaffe-husene, ligesom der er ofret megen omtale af Wolff'ernes kulturelle interesser. Noget svagere er skildringen af handelen, som også hæmmes af savnet af et firmaarkiv, og svagest er forf. i skildringen af vekseltransaktioner og andre finansielle anliggender. Men trods denne indvending er bogen særdeles læseværdig, bygger på et stort og meget grundigt arkivarbejde og bringer megen ny viden om et interessant kapitel i den dansk-norske stats handelshistorie. AA. RASCH

HARALD WINKEL: Die Ablösungskapitalien aus der Bauernbefreiung in West- und Süddeutschland. Höhe und Verwendung bei Standes- und Grundherren. Stuttgart, Gustav Fischer Verlag, 1968. xi + 176 s. 38 DM.

I et »Geleitwort« fremhæver dr. Antonio Montaner, Mainz, at navnlig historikeren Friedrich Lütge gennem sin mangesidige forskning har belyst den tyske bondebefrielses forhistorie, har påvist, hvad der var dens formål, og behandlet reformlovgivningen. Men i dette helhedsbillede savnede man dog adskilligt, fremfor alt indgående kendskab til de økonomiske transaktioner i forbindelse med pengeafløsningerne og ganske særlig anvendelsen af disse midler. Såvel historikere som nationaløkonomer måtte beklage denne økonomisk-historiske manko. Når industrialiseringen foregik langsommere i Tyskland end i England, har man gang på gang henvist til mangelen på kapital. I et værk, der fremtræder som bind XIX i »Quellen und Forschungen zur Agrargeschichte«, har nu dr. Harald Winkel, Mainz, undersøgt grundbyrde-afløsningens indflydelse på frem-skaffelsen og anvendelsen af kapital indenfor nogle tyske enkeltstater.

I to relativt korte kapitler fastslår dr. Winkel, overvejende på grundlag af nyere økonomisk litteratur, at en industrikapitalistisk udvikling af betydeligt omfang først begyndte o. 1850 i Tyskland. Han kommer til det resultat, at hindringen ikke så meget var kapitalmangel som adelige og borgerlige kapitalisters tilbageholdenhed m. h. t. investering i industrielle foretagender. Hertil bidrog den endnu kun utilstrækkeligt udviklede kredit- og kapitalmarkedsorganisation og den længe alt for restriktive lovgivning. Vigtigere er dog dr. Winkels undersøgelse af, hvilke konsekvenser bondebefrielsen har haft for de afløsningsberet-tigede, især de adelige grundejere. Det prøjsiske edikt af 9. okt. 1807 indledte en friere udvikling, med gradvis overgang til mere rationel landbrugsdrift, pengeafløsning af hoveri m. v., pengeøkonomiens fremtrængen og ændring af hele grundbesiddelsesforholdet. Hovedafsnittet er kapitel III: »Höhe und Verwendung der Ablösungskapitalien«, hvor meget nyt stof er fremdraget fra arkiverne til belysning af spørgsmålet.

Dr. Winkel fremlægger resultatet af omfattende kildestudier vedrørende afløsningsprocessen set fra såvel lovgivnings- som forvaltningsmæssigt og finansielt synspunkt – det gælder afløsningen i kongeriget Württemberg, storhertugdømmet Baden og hertugdømmet Nassau – samt afløsningskapitalens størrelse og hvad den er anvendt til i en række tyske fyrstendømmer og et par grevskaber. Det fastslås, at kun en begrænset del af afløsningskapitalen blev investeret i industrielle virksomheder (dog danner storbesiddere med bjergværksdrift en

undtagelse), men afløsningerne påvirkede uden tvivl i flere henseender kapitalmarkedet, og bl. a. var det af betydning, at grundherrerne blev i stand til at overtage statsobligationer i forbindelse med de talrige statslån som følge af de politisk-militære begivenheder i året 1848-49.

F. SKRUBBELTRANG

HANS-JOACHIM SCHOEPS: *Neue Quellen zur Geschichte Preussens in 19. Jahrhundert*. Berlin, Haude & Spenersche Verlagsbuchhandlung, 1968. 487 s. 24,80 DM.

I sit forord beklager udgiveren, at »die Forschungen auf dem Gebiet der brandenburgisch-preussischen Geschichte, die früher in hoher Blüte standen, seit 1945 stark zurückgegangen sind«. Han peger selv på årsagen hertil. 85 % af det tidligere preussiske statsarkiv er nu i Merseburg, og østtyske historikere har af nærliggende årsager ikke følt sig fristede til at fortsætte den preussiske historikertradition. Dette forhold har fået Schoeps til at føle det som en »Ehrenpflicht« for historikeren, »die bisherige Quellenbasis nach seinen Kräften und Möglichkeiten zu verbreitern«, og indholdet af denne kildesamling er resultatet af hans studier i de i Vesttyskland tilbageblevne privatarkiver, først og fremmest i fyrst Wittgensteins, hvorfra bl. a. er hentet en række hidtil ikke offentliggjorte Metternich-breve fra 1830'erne, der belyser den østrigske statsmands syn på de samtidige revolutionære uroligheder i Tyskland.

Udvalget er gennemannoteret og de enkelte tekster er af forfatteren sat ind i en større sammenhæng. Uundgåeligt er hovedparten af teksterne »petite histoire«, men de genopliver på en ganske charmerende måde en række træk fra Biedermeyertidens Tyskland.

JOHNY LEISNER

FRANCIS G. HUTCHINS: *The Illusion of Permanence. British Imperialism in India*. Princeton, Princeton University Press, 1967. xv+217 s. \$ 6.50.

Denne undersøgelse af det engelske herredømme i Indien i det 19. årh. drejer sig om et vigtigt, men også vanskeligt problem. Den søger nemlig at klarlægge den engelske »holdning« over for Indien og de ændringer, der finder sted i denne holdning. Forfatterens tese er, at Indien i de første årtier af det 19. årh. blev betragtet som *tabula rasa* med alle muligheder for at få udviklet det rigtige og retfærdige samfund. Der var mulighed for i Indien at gennemføre de reformer, mange liberale ønskede realiseret i England, men ikke var i stand til.

Fra omkring midten af århundredet svandt denne reformindstilling bort, og Indien tiltrak sig i højere grad opmærksomhed hos de mennesker, der var modstandere af den voksende demokratisering i England. Og nu drejede det sig ikke om at gennemføre reformer i Indien, men om at fastholde den givne samfundsstruktur. At dette skulle kunne lade sig gøre permanent, var imidlertid en illusion.

Forfatteren har gennemgået et stort og meget spredt materiale (bl. a. rejsebeskrivelser, dagbøger, breve, avisartikler, parlamentsdebatter), men det er en